

Fenomenologisch gezelschap

Rein de Wilde

Ruud Hendriks promoveerde op de verkeerde plaats en in de verkeerde tijd. Autistisch gezelschap had eigenlijk in Utrecht moeten worden verdedigd, zo'n vijftig jaar terug. Dit had natuurlijk als nadeel gehad dat niet Gerard de Vries maar Buytendijk, Linschoten of Langeveld de promotor was geweest. Maar men zou erg te spreken zijn geweest over dit proefschrift. Zozeer zelfs, denk ik, dat men deze jonge doctor prompt had uitgeroepen tot de belofte van fenomenologisch Nederland.

Die lof zouden we heel goed kunnen begrijpen, ook al leven we decennia later. De sterke punten van de fenomenologie vinden we zonder meer in dit proefschrift terug, zoals het inventief gebruikmaken van literatuur, het schrijven in een heldere, toegankelijke stijl en het tonen van een oprecht engagement met het onderwerp van studie. Toch is het niet toevallig dat Hendriks in zijn boek met geen woord over de fenomenologie rept en dus net doet alsof hij helemaal geen voorgangers heeft. De fenomenologie en in het bijzonder de Utrechtse school binnen deze denkrichting is alweer geruime tijd in het vergeetboek geraakt. Daarvoor zijn allerlei redenen aan te voeren, maar slechts een enkele is hier relevant. De dissertatie van Hendriks herinnert ons in het bijzonder aan twee zwakheden die de Utrechtse school binnen de fenomenologie kenmerkten.

Een. Typerend voor de Utrechtse fenomenologie was, wat ik noem, haar 'abstracte concreetheid'. Zo onderzocht N. Beets in de fenomenologische klassieker *De grote jongen. Psychologie van de vlegeljaren (1954) de leefwereld van 'de grote jongen'*. Hij besteedde, net als Hendriks vandaag, veel aandacht aan 'de dingen', zoals de muur 'die jongens aanlokt', de houten schutting die aanzet tot 'schrijven, peuteren met een mes, gooien met een mes, een kier verwijderen', 'de boom waarin de grote jongen wel móét klimmen ...'. Concreter kan het niet. En toch is Beets' hele beschouwing enorm gestileerd, omdat hij abstraheert van iedere historische context en ook alle culturele en sociale verhoudingen buiten beschouwing laat. Zijn betoog 'schept abstracties als *De jongen*, *De muur* en *Het water*, maar precies die werkwijze is achteraf een wankel uitgangspunt voor wetenschap gebleken. De fenomenologische *Wesenschau* bleek maar al te vaak te berusten op tijdsgebonden en vaak hoogstpersoonlijke interpretaties.

Het betoog van Hendriks kenmerkt zich door een verwante vorm van 'abstracte concreetheid'. Net als Beets heeft hij veel aandacht voor 'dingen', die ook nu allerlei dingen 'doen'. Maar over de verdere setting verneemt de lezer weinig. De eenheid van analyse is immers niet de gezinssituatie van het autistische kind hier in Nederland of de zorgsituatie van geestelijk gehandicapte autische jongeren in de jaren ne-

gentig, maar ‘het gezamenlijk bestaan’. Je gaat dat woord ‘bestaan’ bijna met een liggend streepje lezen: be-staan, net zoals sommige fenomenologen dat deden.

Deze ‘abstracte concreetheid’ werkt door tot in hoofdstuk vijf, dat gebaseerd is op etnografisch onderzoek in een leefgroep voor autistische jongeren. Waar en wanneer is deze groep geobserveerd en wie waren deze autisten precies? Een exact antwoord krijgt de lezer niet. Over de benadering die de behandelaars bij deze leefgroep hanteert, zegt de promovendus slechts iets in een noot. Over de ontwikkeling van die methode en haar eventuele ‘succes’ worden we echter niets wijzer. Ook naar de mate van representativiteit van deze benadering binnen de autismezorg (in Nederland en daarbuiten) moet de lezer raden. Iedere sociaal-historische context is door Hendriks weggeretoucheerd. Vanwaar deze neiging tot abstractie? Is de auteur zich wel voldoende bewust geweest van het gevaar dat zijn gestileerde betoog dicht in de buurt komt van een tautologie? Dat wil in dit geval zeggen: als men eerst alle ‘niet-dingen’ buiten beschouwing laat, is het wellicht geen wonder dat ‘dingen’ ineens enorm belangrijk lijken.

Twee. Een ander bekend bezwaar tegen de fenomenologie luidt: het is een normatief programma dat zich hult in de quasi-neutrale jas van het zogenaamde ‘ontologische onderzoek’. Afkeer van kennistheorie moest een garantie zijn voor een meer intieme omgang met de ware werkelijkheid. Maar ondertussen velde men allerlei normatieve oordelen, zoals F.J.J. Buytendijk deed in zijn beruchte monografie *De vrouw* (1951), waarin hij ‘het verzorgend aanwezig zijn’ benoemde tot de zijnsessentie van vrouwen.

Welnu, spreekt ook uit deze dissertatie niet vooral een moreel appel? Een oproep, in dit geval, om de praktijk van de dagelijkse zorg meer serieus te nemen. Hendriks heeft me overtuigd van het nut van deze herwaardering, maar is het daarvoor nodig de hele kennistheorie in de ban te doen, zoals hij betoogt? Is er, anders gezegd, geen andere keus dan ‘het kennistheoretisch dualisme’ (dat ons al volgens veel fenomenologen en nu ook volgens Hendriks blind maakt voor ‘de dingen’) op een zeer radicale, want antagonistische wijze te bestrijden? ‘Kennistheoretisch dualisme’ is in *Autistisch gezelschap* namelijk meer dan een vocabulaire dat ons in sommige opzichten op het verkeerde been kan zetten; het is, zoals Hendriks zegt, ‘een conceptueel keurslijf waarin ons zelfbeeld ‘gevangen’ zit (p. 196, mijn curs.). Na dit metaforische geweld hoeft het geen betoog dat Hendriks de bevrijding preekt, een drievoudige nog wel: de taal moet worden bevrijd van zijn preoccupatie met betekenis (p. 201); en naast ons beeld van onszelf en van de autist, moeten ook de dingen worden bevrijd uit ‘hún dualistische keurslijf’ (p. 126). Net zoals de fenomenologische kritiek op de kennisleer doet ook dit revolutionair élan denken aan vervlogen tijden. Hendriks ziet in het nadenken over de aard van ons kenvermogen en de status van onze kennis een bron van slavernij. Maar zouden ‘de dingen’ echt de hulp van zijn nieuwe ‘niet-dualistische’ taal nodig hebben om zich te kunnen laten gelden? Eigenlijk vind ik ze al machtig genoeg.